

Az épület lépcsőháza és homlokzata
(Siklós Péter felvételei)

Gábor István

Egy régi épület új élete

A Nemzeti Zenede

117

1840. március 5-én nyílt meg Pest ma is működő legrégebb zeneiskolája. Mert zeneiskolát már korábban is alapítottak a fővárosban: az Ájtatos Tanítórend Zeneiskolája 1807-től, az Ágostai Evangélikus Vallásúak Énekiskolája 1812-től, az Első Zeneegylet 1818-tól, az Izraelita Község Énekiskolája 1826-tól, a Pestvárosi Énekiskola 1829-től, a Szerb Énekiskola 1834-től működött. Még régebbi az első budai zeneiskola, amelyet Nase György 1727-ben alapított. Ezek az iskolák azonban rendszerint csak néhány évig állottak fenn. A Pestbudai Hangászegyesület zenei intézménye, a Nemzeti Zenede — jelenleg a Zeneművészeti Főiskola zene- és énektanárképző tagozata — viszont ma is létezik a Semmelweis utca 12. szám alatti műemléképületben.

1.

A Pestbudai Hangászegyesületnek a Vidámság Társulata volt az elődje, 1834 és 1836 között. Amikor a társulatot feloszlatták, megalakult a hangászegyesület, Schedius Lajos egyetemi tanár elnöklétével. Az első elnök zenei kapcsolatai régebbi keltűek: 1818-tól 1822-ig ő vezette a pesti Első Zeneegyletet.

A Pestbudai Hangászegyesület alapszabályait 1836. október 4-én hagyta jóvá a magyar királyi helytartótanács. Az alapszabályokban az egyesület egyik célját így határozták meg: „Nagy, remek hangművek méltó előadására legnagyobb szorgalmat fordítand, hogy így a' zenészetben jobb ízlést terjesztend...”; „vagyontalan, de kitűnő elmetehetőségű kezdőket úgy gyámolítand, hogy jó zeneiskolai célirányos oktatás által valódi művészekké képezethessenek.” Szó van a célok között „hangászati könyvtár” létesítéséről, amely később nyilvános használatra is szolgálna; zeneművészek részvételéről az egyesület munkájában; zeneművekre kiosztandó jutalmakról; sőt egy „nyugpénz-intézet” alapításáról is.

Nem sokkal megalapítása után a hangászegyesület már értékes hangversenyeket rendezett a régi Vigadóban. 1836. december 26-án például Urbany Ágoston vezényletével előadták Mozart C-dúr, Jupiter-szimfóniáját és Händel Timotheus című oratóriumának első részét, 1841 húsvétján Mendelssohn Paulus című oratóriumát, 450 énekes közreműködésével. Az oratorikus előadásokhoz azonban énekesekre volt szükség; ez volt az egyik oka az énekiskola létesítésének is.

Ilyen gondolatokkal korábban már Bartay András is foglalkozott, és egy zenede alapításának tervét a Magyar Tudós Társaság elé tárta. Akkor azonban a tervezetet anyagi okokra hivatkozva elvetették. Bartay nem nyugodott bele az elutasításba: 1837-ben a hangászegyesületi nagytanácsához fordult, amely egy eszterdő múlva fontolóra vette a javaslatot, és végül határozat született zenede létesítéséről.

Az épület udvara

Miután pénze most sem volt több az egyesületnek, egy külföldön élő világhírű mecénás, Liszt Ferenc sietett a segítségükre. 1840. január 2-án hangversenyt adott a felállítandó „Magyar Nemzeti Conservatorium” javára. Az összegéről Liszt 1840. január 6-án így rendelkezett: „Alapítvány a' pestbudai hangászegyesület részére. Alólírott méltó tekintetbe vevén kedves hazámfiainak a pestbudai hangászegyesület tagjainak azon dicséretes törekvéseit, minél fogva az általuk évenként adatni szokott nagyszerű hangversenyekkel a' hangművészeti nemesebb ízlést terjeszteni, honosimat a' nemes művészet iránt fogékonyabbakká tenni főczéljoknak tűzék ki;

— szerencsém levén egyszersmind a' honi műveltséget előmozdító fennnevezett jeles egyesületnek tiszteleti tagja lenni, 's magam is igaz meggyőződésből óhajtván annak további virágzását: — ez okból ama hangversenyemnek, melyet az említett egyesület segéd működése mellett jelen évi január 2-kán Pesten a' városi nagy redutteremben adtam, szokott költségeinek levonása után fennmaradott tiszta jövedelmét, a. m. 917. f. r. 58 krt., azaz: kilencz száz tizen hét forint 's ötven nyolcz kr.-t ezüst pénzben a' többször nevezett egyesület pénztárának ajándékozom olly határozattal, hogy az „Liszt Ferenc-alapítványa” czim alatt az említett egyesületi igazgató

bizottság által kijelentendő mód szerint kamatozásra adattassék, és csupán a' tőkepénznek fél évenkénti kamatai fordittassanak az egyesület szokott kiadásaira...” (Az eredeti kézirat ma is megtalálható Fasang Árpádnak, a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola igazgatójának pánccsokrényében.)

Liszt Ferenc 1840. január 11-én újabb jótékony célú hangversenyt adott. Erről január 7-én így számolt be levelében Marie D'Agoult grófnőnek: „...jövő szombatra óriási hangversenyt indítványoztam a magyar színházban, a pesti konzervatórium javára, amelynek költségeit nemsokára megszavazza a Diéta, és amely egy év, tizennyolc hónap

múlva állni fog. Én vezényelem a zenekart és a kórusokat, szóval mindent, s ezen felül eljátszom a Nagy Beethoven Fantáziát, kórusokkal és Weber koncertjét — és mindent, amit kívánnak.” Ebből a hangversenyből 1377 forint 12 krajcár jött össze. 1846. május 6-án Liszt újabb koncertjének bevétele 1057 forint volt; erről sajátkezűleg írt, magyar nyelvű levelében értesítette báró Eötvös Józsefet, a hangászegyesület „választottságának” elnökét. És amint Kesztyer Lőrincnek a Parlando című folyóiratban megjelent emlékező írásából megtudhatjuk, Liszt 1858. április 11-én Esztergomi miséjét vezényelte a Nemzeti Múzeumban, és ennek az előadásnak a tiszta jövedelmét, 325 forintot ugyancsak a zenedének adományozta.

2.

A nagylelkű alapítványok és egyéb támogatás nyomán 1840-ben megnyílhatott végre a hangászegyesület énekiskolája. Első igazgatója egészen haláláig, 1875-ig Mátray Gábor volt, a Regélő és Honművész alapítója, a tudós akadémikus, az első jelentős hazai zenetörténeti kutató. Az iskola első oktatói: Engeszer Mátyás és Menner Lajos. A megalapítás évében csak 73 — más adatok szerint 92 — hallgatója volt az iskolának, de ez a szám alig tíz év múlva már 253-ra szaporodott fel. (A zenede létszáma a csúcspontot 1914-ben érte el, összesen 2353 növendékkel.)

Közben újabb adományokhoz jutott az iskola. Alapítványt tett például az első évtizedben Batthyány Lajos, Egressy Béni, Hollósy Kornélia, Robert Schumann felesége, Wieck Klára, Anna de la Grange énekesnő, több világhírű hegedűművész, Joachim József, Reményi Ede, Vieuxtemps; Liszt művészriválisa, Thalberg, valamint Scitovszky János hercegprímás. La Grange asszony például, a hírnevesi koloratúrénekesnő — nevét Erkel Hunyadi László című operájának egyik bravúráriája is őrzi — 1850-ben hangversenyt adott a zenede céljaira, és a 908 forintos alapítvány kamataiból öt növendéket taníttatott. (Az alapítvány értékét akkor tudjuk reálisan megbecsülni, ha figyelembe vesszük, hogy egy zeneiskolai tanár évi fizetése akkoriban 100–120 forint lehetett.)

Az alapítványok, adományok tehát elsősorban szociális célt szolgáltak: tehetséges növendékek ingyenes tanulását biztosították, a már idézett alapszabályok szellemében. Ennek köszönhető, hogy például 1852–53-ban — ugyancsak Kesztyer Lőrinc közli a Parlandóban — a 293 növendék közül mindössze egy fizetett tandíjat, a többiek költségeit az alapítványok kamatai fedezték. Az első negyven esztendőben 10 490-en tanultak a zenedében, közülük négyezren ingyenesen, hatezren pedig az úgynevezett pártoló tagok jóvoltából; ezek a mecénások évi hat forint harminc krajcár tagdíjat fizettek, és

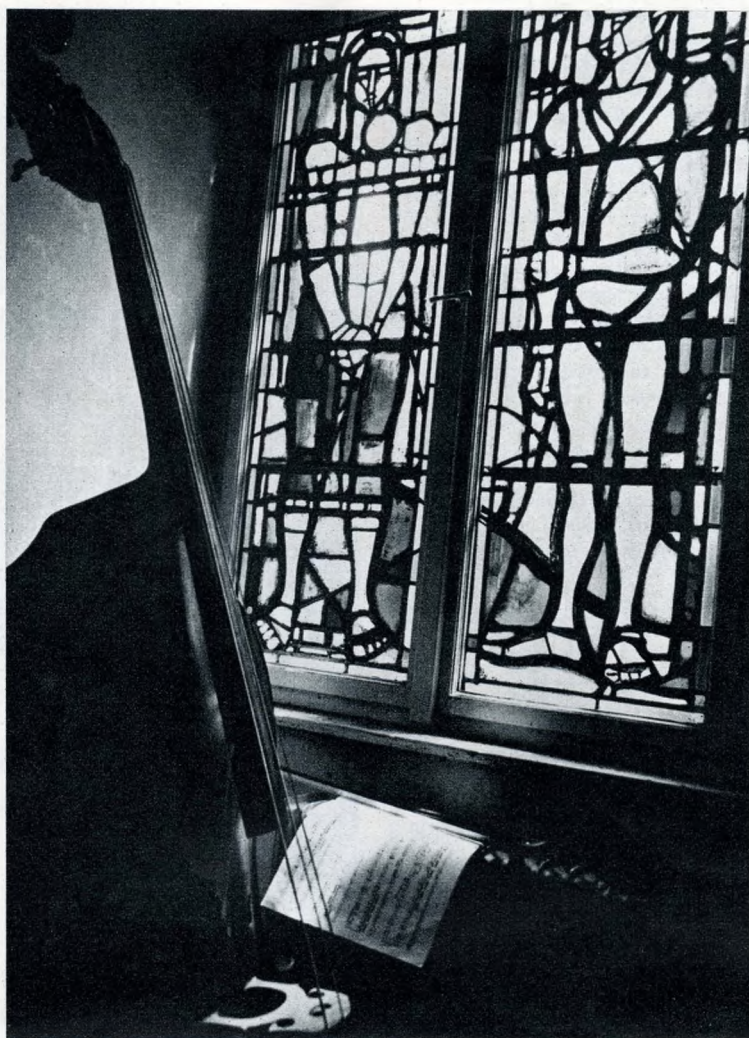
ennek fejében joguk volt egy-egy növendéket díjmentesen taníttatni. Mindezek alapján a zenedének már 1858-ban harmincezer forintnyi vagyona volt.

Az iskola és a hangászegyesület hivatalosan csak az 1851. január 6-i közgyűlésen egyesült, Pestbudai Hangászegyesületi Zenede néven. A Nemzeti Zenede elnevezést 1866-tól használták; az 1867. november 9-i közgyűlésen jelentették be, hogy a belügyminiszter hozzájárult az új címhez. Közben azonban az énekiskola is fokozatosan zenedévé alakult. 1850-ben létrejött hegedűtanfolyam — első tanára Ridley Kohne volt —, 1859-ben megnyílt a „szavalati” osztály, 1877–1878-ban pedig Huber Károlynak, az ugyancsak a konzervatóriumban működött Hubay Jenő édesapjának vezetésével a vonósnegyes és zenekari tanszak. És hogy énekesképző funkcióját az iskola milyen jól töltötte be, arra meggyőző példa, hogy Liszt Esztergomi miséjének első esztergomi előadásán, 1856. augusztus 31-én a kórus nagyrészt a zenede növendékeiből állt.

A zeneiskola 1865-ben érkezett el első jubileumához, a megalapítás huszonötödik évfordulójához. A nevezetes alkalomból hat napig tartó, fényes ünnepeket rendeztek. A jubileumra meghívták Liszt Ferencet, aki erre az alkalomra komponálta a Szent Erzsébet legendája című oratóriumát. Az ünnepek 1865. augusztus 15-én kezdődtek meg, a Vigadóban tartott koncerttel, ezen Erkel a Himnuszot és Dózsa György című operájának néhány részletét vezényelte, Liszt pedig a Szent Erzsébet legendáját. Másnap kirándulás volt, a harmadik napon ismét hangverseny a Vigadóban. Reményi Ede ezúttal az ugyancsak a jubileumra írott hegedűversenyét adta elő, Liszt Dante-szimfóniáját vezényelte, Hollósy Kornélia pedig magyar népdalokat énekelt. A következő két napon, augusztus 18-án és 19-én a vidékről érkező dalárdákat fogadták, és Erkel Ferenc vezényletével próbákat tartottak; 19-én rendezték meg a nagyszabású díszebédet Liszt Ferenc tiszteletére. Az ünnepek augusztus 20-án érkeztek el fénypontjukhoz: a hatalmas dalárdaünnephez a Ligetben, körülbelül ezer dalos részvételével. Az énekesek a Vigadóban gyülekeztek, onnan indult el az ünnepélyes menet a Városligetbe, ahol délután öt órakor a Himnuszon és a Szózaton kívül Liszt Három harci dal című kompozícióját adták elő, Erkel vezényletével.

3.

Az első jubileum idején a zenede súlyos helyiség gondokkal küzdött. Első helyük a régi redutépület első emeletén, a német színház keleti oldalán volt; az épületet azonban 1870-ben lebontották. Az 1869. május 31-i közgyűlés jegyzőkönyvéből arról értesülhetünk, hogy terv készült a zenede számára építendő színházról. Akkor az iskola a Szerb utca

Bráda Tibor: Festett üveglak (az épület első emeletén)

10. szám alatti egyemeletes házban működött, amelyet véglegesen 1872-ben vettek meg Nemeshegyi Júliától, 65 500 forintért. 1877. augusztus 1-én az Egyetem térd 2. szám alatti gróf Hadik-, majd gróf Andrássy Manó-féle házba költöztek, 1884. november 1-én pedig a Sarkantyús utcai Czompó-ház második emeletére, a belvárosi polgári leányiskola helyére. A gondokat mutatja, hogy 1880. november 8-án egy zenedei bizottság jelentést fogalmazott a fővárosi tanács számára. Ebben megemlítették szorult helyzetüket is: „Céljainak megfelelő helyiségeket nem lévén képes bérelni, kénytelen kevésbé alkalmasokkal beérni.”

Különböző telekvásárlási akciók, építészeti kísérletek után — 1889-ben például kibérelték nyolc évre az akkori Koronaherceg utca 10. számú ház első emeletét — 1895-ben megvásárolták az Újvilág és a Sarkantyús utca (ma Semmelweis és Vitkovits Mihály utca) sarkán lévő kétemeletes Schaffer-féle házat. (Más forrásokban Lauffer-háznak említik az épületet.) Az 1896–97-es évkönyvben még arról olvashatunk, hogy a zenedének van telke és háza, de nincs pénze az építkezésre; ám közben valószínűleg mégis szereztek pénzt, mert a Schaffer-házat 18 145

forintért átalakították Vavra József építésszel. 1897 augusztusában beköltöztek a házba, és már ebben az évben itt tartották a kisebb intézeti hangversenyeket is.

A Semmelweis utca 12. szám alatt levő tizenegy ablakos klasszicista stílusú sarokházat Kassalik Ferenc tervezte, kezdetben földszintesre, majd kétemeletesre. A ház 1840-ben épült fel; valószínűleg Schaffer János utódától vásárolta meg a zenede vezetősége. Kassalikról egyébként Zádor Anna—Rados Jenő A klasszicizmus építészete Magyarországon című könyvében azt olvashatjuk, hogy „előszeretettel alkalmaz Hild és Pollach Mihály művészetéből vett elemeket”, és hogy „az egykori Schaffer-ház, a mai Nemzeti Zenede épülete is Hild József egyszerűbb hímlokkzatát idézi.”

A zenede tehát néhány évvel a századforduló előtt ebben az épületben folytatta munkáját. 1918 őszén a Károlyi-kormány belügyminisztere felfüggesztette az egyesület működését, az ügyvezetéssel dr. Diósi Bélát, dr. Haraszi Emilt és Kern Aurélt bízta meg. Ez a hármas bizottság 1919-ben javaslatot dolgozott ki a zenede államosítására és újjászervezésére. A javaslatok között szerepelt a zenetanári képzés szét-

Az iskola orgonája

választása felső- és középfokúra (ez utóbbi feladatát a zenede látta volna el) és szó volt a tervekben munkászeneciskola létesítéséről. A tantervben kötelező szolfézsoktatást javasoltak a három első osztály számára; a zenetanító-képzés tantervébe a hallásképzés, pedagógia és gyakorlati tanítás mellé a gyermekpszichológiát is föl akarták vetetni. A javaslat korszerűségét jelzi az a gondolat, hogy „minden tanszak legfelsőbb osztályaiban a tanításnak ki kell terjednie a jelenkori irodalom megismerésére és tanulására”.

A Tanácsköztársaság alatt Reinitz Béla Lányi Viktort bízta meg az intézet ügyeinek felülvizsgálatával; majd a IV. kerületi munkástanács szocializálta a zenedét, és gondoskodott a tanárok fizetésének folyósításáról. A Tanácsköztársaság leverése után az intézet a tönk szélére került: az infláció miatt az alapítvány összege 87 fillérré zsugorodott. 1920. április 18-án állami kezelésbe vették a zenedét és Szendy Árpádot nevezték ki igazgatónak — az ügyvezető igazgató Kern Aurél maradt —, majd a Nemzeti Zenede Egyesület 1927. február 3-án visszakapta a pénzügyminisztertől az intézet önállóságát.

A Nemzeti Zenedében régen is, de

különösen a két világháború között a legkiválóbb muzsikusok tanítottak. Köztük volt Ferencsik János, az 1937–38-as évkönyv szerint „Nemzeti Zenedét végzett orgonaművész és zeneszerző”, aki 1928-tól kezdve énekgyakorlatot, szerepgyakorlatot, karnagygyakorlatot, karnagyképzést és zenekari gyakorlatot tanított; azután Faragó György, a fiatalon elhunyt kitűnő zongoraművész, Friss Antal gondokaművész, dr. Lajtha László, aki 1919 februárjától oktatót a zenedében, Medek Anna, az Operaház örökös tagja, Szegedi Ernő zongoraművész, Nádasdy Kálmán, Ormándy Jenő, Kabos Ilonka. Egykori növendékei között Poldini Ede, Lehár Ferenc, Jacobi Viktor, Hubay Jenő, Geyer Stefi, Reiner Frigyes, Kórész Endre, Tátrai Vilmos, Komor Vilmos nevével találkozunk. A növendékek egy része később tanár lett a zenedében; Hubay Jenő például 1886-tól 1899-ig oktatót ebben az intézményben.

A Nemzeti Zenede történetéhez tartozik az alapítás századik évfordulójának megünneplése is, 1940. április 15-én a Vigadóban. Liszt Ferenc, Zichy Géza, Hubay Jenő, Joachim József és Rékai Nándor műveit adták elő, az intézet tanárainak, Ferencsik Jánosnak vezényletével.

4.

A Nemzeti Zenede épületét 1945. január 14-én bombatalálat érte. Az épület első emeletének egy része a pincébe süllyedt, és sok értékes okmány, dokumentum, könyv, kotta semmisült meg. A romos házban bezárt a tető, több zongora tönkrement, az iratok, könyvek szanaszét hevertek; de azért 1945. február 19-én a tanárok egy része Lajtha Lászlónak, az intézet 1945 utáni igazgatójának vezetésével összegyűlt az egyik szobában s elhatározták, hogy megkezdik a munkát. Mindenekelőtt a romokat kellett eltakarítani, hogy biztosítsák a legszükségesebb feltételeket a tanításhoz. Nagy nehézségek közepette 1945. március 15-én megkezdtek az oktatást, és a csonka évet augusztus végén be is fejezték. Az anyagi helyzet azonban egyre romlott. Jellemző a zenede pénzügyi állapotára, hogy Keszler Lőrinc, aki abban az időben tanári feladatai mellett a titkári teendőket is ellátta, 1946. augusztusában mindössze hat forint illetményt kapott, mert csak ennyi jutott számára az intézet üres kasszájából.

1946 őszén államosították a zenedében működött gimnáziumi tanfolyamot, és a kultuszminiszter — hogy segítsen az intézmény szorult helyzetén — a zenede tizenhat tanárát az Állami Zenei Gimnáziumba nevezte ki. Három év múlva egyesült a zenede a Fővárosi Felsőbb Zeneiskolával; ebből alakult meg 1949 novemberében a Budapesti Állami Zenekonzervatórium. Az intézetből — az akkori idők sűrű átszervezései következtében — 1952-től Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola lett. 1958-ban Fasang Árpád került az élére — miközben a régi zenede művészeti szakközépiskolává alakult. Az iskolának a Nagymező utcában is volt épülete, és 1966-ban véglegesen odaköltözött. Helyét a Semmelweis utca 12. számú műemlék-épületben a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zene- és énektanárképző tagozata kapta meg, amely korábban a szakiskolához tartozott, csak 1966-tól lett a főiskola fiókintézménye.

5.

Mielőtt azonban a szakközépiskola elhagyta volna a Semmelweis utcai házat, 1965-ben megünnepték a zenede alapításának 125. évfordulóját. Két hangversenyt rendeztek a Zeneakadémián. Az egyiket február 25-én — stílszerűen — ismét Ferencsik János, az egykori növendék és tanár, a századik évforduló dirigense vezényelte az Állami Hangversenyzenekar élén. A hangversenyen Liszt, Bartók, Kodály és Lajtha művei hangzottak el. A másik koncertet május 6-án tartották, itt az intézet tanárainak, Dávid Gyulának, Szelényi Istvánnak, Huzella Eleknek, Soproni Józsefnek és Sugár Rezsőnek a műveit játszották, Kemény Endre és Németh Gyula vezénylete mellett.

Jelenleg tehát a főiskola hároméves tagozata működik az épületben. A tagozaton az alsófokú oktatás számára zene- és ének-, valamint szolfézs-tanárokat képeznek. Őt ilyen van még az országban, a budapesti tagozat ezeknek a központja. A tagozatra általában a konzervatórium elvégzése után kerülnek a hallgatók, akik tizenhatféle tanszakon képezhetik magukat, a többi között ütőshangszereken, cimbalmon és gitáron is; ezek a szakok a főiskolán nem működnek, csak a tagozaton. De helyet kap még a Semmelweis utcában a Zeneművészeti Szakközépiskola néhány tanszéke, itt folyik például az orgona- és dzsessz-oktatás is.

1968-ban végzett az első olyan évfolyam, amelyen alsófokú tanári képesítést szereztek a hallgatók. Általában 40–45-en kerülnek ki egy-egy évfolyamról. Jelenleg körülbelül 130 növendéke van a tagozatnak, amelyet Hevesi Judit hegedűművész vezet. A hallgatók a diploma megszerzése után nemcsak pedagógiai pályára mennek, hanem zenekarokba is. Amint mondják, különösen a vonósoknak és az ütősöknek könnyű a helyzetük; nem kevés végzett növendék külföldi zenekarokban is elhelyezkedhet, engedélyel.

Noha a hallgatók egy részének nem az iskolai tanítás a végcélja, a tagozat mégis sokat tesz azért, hogy a növendékek megfelelő pedagógiai képzést kapjanak. Négy féléven át hallgatnak pedagógiát — a többi között zenepszichológiát is —, és általában hat féléven át pedagógiai jellegű kiegészítő oktatásban — hospitálás, tanítási gyakorlat — vesznek részt. A hallgatók gyakorlatvezető tanáraik mellett szerzik meg zene-tanítási, pedagógiai gyakorlatukat; a tizenkét vezető tanár a főváros különböző általános iskoláiban oktat.

Miközben a hároméves tagozaton színvonalas ének- és zenetanár képzés, hangszeres oktatás folyik, maga az intézmény régóta kinőtte már épületét. Pedig a házat 1958–59-ben, majd 1962-ben helyreállították, és részben át is alakították. Nyitott udvarát műanyaggal beföldték, korszerűsítették a világitást, a kazettás tobozokat kapualjat szárnyas üvegajtókkal egészítették ki, és néhány nagyobb teremből több kis gyakorlóhelyiséget nyertek. A műemlék-épületnek inkább csak a külseje őrzi az eredeti terveket, Kassalik Ferenc elképzelését, bensejében már néhány lényeges változtatás történt.

De a belső tartalom — ha oktatási színvonalában természetesen erőteljesen megnövekedett is — tulajdonképpen változatlan maradt. Amiért 1840-ben ez az iskola létrejött, amiért Liszt Ferenc oly bőkezű alapítványt tett, és amiért 1919-ben reformterveket dolgoztak ki a zenei szakemberek, az most is teljes mértékben érvényesül. A zenedét 132 évvel ezelőtt arra a célra alapították, hogy az itt végző növendékek terjesszék az országban a zenei műveltséget; az a negyven-negyvenöt hallgató, aki most esztendőnként végez a főiskola tagozatán, akár zenekarokban, akár tanárként helyezkedik is el, lelkes oktatójává, apostolává válik a muzsikának.